


Sylwia Pręczyk-Kisielak 
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
sylwia.przeciak@uj.edu.pl

FLEKSJA RZECZOWNIKA W MAŁOPOLSKICH ROTACH PRZYSIĄG SĄDOWYCH. ROTY ŚRODKOWOMAŁOPOLSKIE – DEKLINACJE MĘSKA I NIJAKA

Słowa kluczowe: fleksja historyczna, rzeczownik, deklinacje prasłowiańskie i staropolskie, rotę przysięg sądowych

Keywords: historical inflection, noun, Proto-Slavic and Old Polish declensions, judicial oath rites

1. Wstęp (cel badań, stan badań, źródła, metodologia)

Niniejszy artykuł stanowi pierwszą część cyklu rozważań dotyczących fleksji rzeczownika i czasownika w małopolskich rotach przysięg sądowych. Na potrzebę badań w tym zakresie i na podstawie właśnie materiału z rot przysięg sądowych (zabytków piśmiennictwa staropolskiego o niezwyklej wadze ze względu na precyzyjne określenie czasu powstania tych dokumentów oraz ich proveniencji geograficznej, ogromnej liczby, zatem i ze względu na bogactwo materiału językowego do badań, wreszcie język wernakularny, w jakim zostały spisane) zwrócił uwagę m.in. Bogusław Dunaj w artykule *Potrzeby w zakresie badań najstarszej polszczyzny*: „Z innych źródeł XV-wiecznych konieczne jest szczegółowe opracowanie właściwości językowych rot przysięg sądowych [...]. W dalszych badaniach nie należy się ograniczać do warstwy fonetycznej, warto zbadać i szczegółowo opisać również morfologię” (Dunaj 2011: 15). Sformułowała je również Mirosława Mycałka w monografii *Język polski XIV wieku. Wybrane zagadnienia*:

U schyłku XIV wieku źródła do dziejów polszczyzny są różnorodniejsze [...], mamy do dyspozycji z tego czasu także teksty ciągłe w dodatku o zróżnicowanym charakterze, tj. zapiski rot sądowych, reprezentujące język najbliższy ówczesnym odmianom mówionym [...]. Warto, jak sądzę, skonfrontować dane językowe z trzech rodzajów źródeł: a) dokumentów łacińskich, w tym także rot sądowych pisanych po łacinie, b) polskich rot sądowych, c) tekstów zaliczanych do literatury religijnej. Badania takie, interesujące, ale niełatwe, pozwoliłyby może ustalić, w jakim zakresie w tamtym czasie uwidaczniają się procesy normalizacyjne, uwieńczone w XVI wieku powstaniem odmiany pisanej o większym stopniu normalizacji (Mycawka 2012: 188).

Mając na względzie te uwagi, postanowiłam zająć się analizą fleksyjną małopolskich rot przysięg sądowych, która doprowadzi mnie, mam nadzieję, do odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania: a) jaki etap kształtowania się systemu fleksyjnego reprezentuje materiał z rot przysięg sądowych (główne tendencje, zbieżności i różnice w stosunku do dotychczasowych ustaleń historyków języka, innowacje), b) czy da się wskazać na podstawie tego materiału pewne cechy regionalne w zakresie fleksji XIV i XV w., c) czy da się ustalić to, w jakim zakresie w XIV i XV w. działały pewne procesy normalizacyjne i jakie były to procesy albo przynajmniej kierunki zmian. Tak zarysowane trzy zasadnicze cele moich badań chciałabym omówić w cyklu następujących artykułów: 1) *Fleksja rzeczownika w małopolskich rotach przysięg sądowych. Cz. I. Roty środkowomałopolskie – deklinacje męska i nijaka*, 2) *Fleksja rzeczownika w małopolskich rotach przysięg sądowych. Cz. II. Roty północnomałopolskie – deklinacje męska i nijaka*, 3) *Fleksja rzeczownika w małopolskich rotach przysięg sądowych. Cz. III. Deklinacja żeńska*, 4) *Fleksja werbalna w środkowomałopolskich rotach przysięg sądowych*, 5) *Fleksja werbalna w północnomałopolskich rotach przysięg sądowych*.

Potrzebę analizy językowej małopolskich rot przysięg sądowych uzasadnia dodatkowo niewielki stopień wykorzystania tych źródeł w badaniach historycznojęzykowych. Do bogatego materiału rot sięgali co prawda od dawna badacze dialektologii historycznej, jak Eino Nieminen (1929–1930), Władysław Kuraszkiewicz (1932, 1953, 1986), Stanisław Rospond (1957) czy Tadeusz Skulina (1964), niemniej ich badania dotyczyły tylko wybranych i to przede wszystkim fonetycznych zjawisk języka polskiego (m.in. rozwoju samogłosek nosowych, mazurzenia, wymowy typu *szroda*, *uźrzeć*, oboczności typu *chwała* – *fała* czy rozwoju grup spółgłosek zwarto-szczelinowych), które mogłyby rzucić światło na historię kształtowania się polskiego języka literackiego. To był zresztą pierwszy i główny nurt badań nad rotami przysięg sądowych – wykorzystanie ich do analizy dialektalnego zróżnicowania polszczyzny, a w konsekwencji w dyskusji nad pochodzeniem polskiego języka literackiego. Właściwości fonetyczne małopolskich rot przysięg sądowych doczekały się ponadto całościowego opracowania w zakresie fonetyki w pracy *Właściwości fonetyczne małopolskich rot sądowych* piszącej te słowa (Przęczek-Kisielak 2011). W zakresie małopolskich rot przysięg sądowych to w zasadzie jedyny kierunek badań w przeciwieństwie do

rot wielkopolskich, w których rozwijał się nurt analiz składniowych dzięki pracom m.in. Zdzisławy Krążyńskiej (wybrane: 1979, 1986–1987, 2011), Waława Twardzika (Krążyńska, Twardzik 2002) i Agnieszki Słobody (2002) oraz rozważań na temat problemów średniowiecznej grafii, które podejmowali Magdalena Czachorowska (2000), Artur Stęplewski (2002, 2013), Zofia Wanicowa i Waław Twardzik (2003), Marcin Kuźmicki (2013, 2022) oraz Maria Trawińska¹ (2014).

Co się tyczy innych niż fonetyczne badań nad małopolskimi rotami sądowymi, wybranym jedynie problemem w zakresie fleksji historycznej zajęła się Bronisława Lindertówna w artykule *Końcówka gen.-dat.-loc. sg -e i -ej w odmianie zaimkowo-przymiotnikowej rodzaju żeńskiego* (Lindertówna 1957). Sama podjęłam się analizy wycinka leksyki małopolskich rot przysięg sądowych, a dokładniej toponimów w najstarszych małopolskich rotach sądowych (Pręczonek-Kisielak 2015) oraz zespóło w rotach z lat 1399–1418 (Pręczonek-Kisielak et al. 2018).

Małopolska nie dysponuje niestety zbiorczym wydaniem rot jak to pięciotomowe przygotowane w Wielkopolsce przez W. Kuraszkiewicza i Henryka Kowalewicza (1959–1981), zbierające 6350 rot wielkopolskich. Wybrani autorzy, często niejęzykoznawcy, ogłosili drukiem zaledwie 589 rot małopolskich w 9 niezależnych od siebie publikacjach. Publikacje te pozwalają wprowadzić jedynie podział geograficzny (roty środkowo- i północnomałopolskie) i chronologiczny tych dokumentów. I tak z obszaru Małopolski środkowej dysponujemy następującymi wydaniem rot:

Hube: R. Hube, *Roty przysięg krakowskich z końca wieku XIV*, Warszawa 1875 (73 roty z lat 1397–1399).

Perz/Karl: Z. Perzanowski, M. Karaś, *Nieznane czternastowieczne roty polskie z ksiąg sądowych ziemskich krakowskich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” XVII, „Prace Językoznawcze” z. 2, „Filologia” z. IV, 1958, s. 237–255 (27; 1394–1397).

Stppp8: A.Z. Helcel, *Wyimki z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej, mianowicie z lat 1388, 1389, 1390*, „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki”, t. VIII, Kraków 1856 (69; 1399).

Perz/KarlII: Z. Perzanowski, M. Karaś, *Roty polskie z ksiąg sądowych ziemskich krakowskich z początku XV wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” XXIV, „Prace Językoznawcze” z. 3, „Filologia” z. VI, 1960, s. 233–253 (28; 1401–1405).

Ulan: B. Ulanowski (zebr.), *Roty przysięg krakowskich z lat 1399–1418*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności”, t. III, Kraków 1884 (96).

Stppp2: A.Z. Helcel, *Prawo polskie w praktyce sądowej XIV i XV w. Wyciągi z najdawniejszych ksiąg sądowych ziemi krakowskiej*, [w:] A.Z. Helcel (oprac.), *Starodawne prawa polskiego pomniki. Z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych*

1 Będąca ponadto autorką rozprawy *Fonetyka wielkopolskich rot sądowych* (Trawińska 2005).

główniej zaś z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich Ziemi Krakowskiej, t. II, s. 35–958, Kraków 1870 (60; 1440–1447).

Z kolei z Małopolski północnej pochodzą roty z następujących wydań:

- Rad:** J. Baudouin de Courtenay, *Roty przysięg z archiwum Radomskiego*, „Materiały i prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” t. II, z. 2, 1906, s. 296–309 (91; 1410–1432).
- Sand:** F. Piekosiński, *Zapiski sądowe województwa sandomierskiego z lat 1395–1444*, [w:] *Archiwum komisji prawniczej*, t. VIII, cz. 1, s. 61–175, Kraków 1907 (110).
- Chęc:** *Z papierów po A. Pawińskim. II. Roty przysięg chęcińskie*, wyd. M.Z. Kryński, „Prace Filologiczne” VIII, z. 1, s. 16–20, 1916 (35; 1421–1489).

Niestety na dostępne wydania małopolskich rot przysięg sądowych należy spojrzeć dość krytycznie i zrobiłam to we wspomnianej monografii poświęconej fonetyce tych dokumentów. Nie miejsce tu na dokładną prezentację poszczególnych publikacji, niemniej da się wskazać zasadnicze problemy w wymienionych wydaniach: 1) tylko niektóre z nich zostały opatrzone transkrypcją, a ta przygotowana przez historyków bądź prawników zawiera sporo błędów; 2) sama transliteracja w pozostałych dokumentach bywa wątpliwa ze względu na brak wykształcenia filologicznego niektórych wydawców; 3) brak współpracy paleografów przy odczytywaniu rot z najstarszych ksiąg sądowych; 4) rotę wydawaną były wśród wielu innych zapisków sądowych, dlatego trudno je odnaleźć w publikowanym materiale; 5) wydania pozbawione są krytycznej analizy graficznej (w oryginałach spisywane były często przez wielu pisarzy, należą do dokumentów w księgach sądowych najmniej starannie spisanych, zawierają sporo błędów pisarskich. Należy również wspomnieć, że nie wszystkie rotę północnomałopolskie zostały wydane. Jan Baudouin de Courtenay, który opublikował 91 rot radomskich, wyraźnie zaznaczył, że w archiwach radomskich spoczywają jeszcze cztery księgi sądowe z niewyekscerpowanym materiałem.

Niemniej i tak dostępny materiał małopolskich rot przysięg sądowych jest bogaty i daje podstawę do badań w zakresie różnych aspektów języka w XIV i XV w., dlatego postanowiłam zająć się właściwościami fleksji w tych dokumentach.

Swoją analizę rozpoczynam od przeglądu form deklinacyjnych występujących w najstarszych środkowomałopolskich rotach sądowych z następujących wydań: **Hube**, **Perz/KarI**, **Stppp8**, **Perz/KarII**, **Ulan**, **Stppp2**. Świadomie ograniczyłam podstawę materiałową, rezygnując w tej części z rot północnomałopolskich ze względu na obszerność materiału do omówienia, który z rotami chęcińskimi, radomskimi i sandomierskimi znacznie przekroczyłby wymogi objętościowe tego typu opracowań. Omówienie materiału północnomałopolskiego stanie się tematem osobnego artykułu. Uzyskane wyniki zestawię z wnioskami wysnutymi na podstawie analizy rot środkowomałopolskich.

Przeglądu form fleksyjnych rzeczowników dokonuję według układu deklinacji Leskiena. W obrębie poszczególnych deklinacji wyróżniam podtypy według rodzaju z uwzględnieniem podziału na rzeczowniki twardo- i miękkotematowe. Ograniczyłam ów przegląd do rzeczowników pospolitych jako nośników znaczenia referencyjnego, świadomie rezygnując z antropimów i toponimów. Odwołuję się jednak czasem do nich w funkcji porównawczej do materiału apelatywnego.

Niniejszy artykuł ma stanowić niejako kontynuację badań nad fleksją zabytków staropolskich, jakie poczyniła m.in. Maria Kamińska w monografii poświęconej *Psalterzowi floriańskiemu* (Kamińska 1981). Aby zachować spójność tych rozważań, postanowiłam pozostać przy metodzie autorki m.in. w sposobie prezentacji materiału z rot (transliterację jednak zastąpiłam transkrypcją) oraz w jego układzie według kolejności poszczególnych wydań, który pokrywa się w zasadzie z ich układem chronologicznym i pozwala na ewentualne wnioski dotyczące bardziej precyzyjnego określenia czasu danej zmiany. Jeżeli w danym wydaniu nie odnalazłam żadnego przykładu w odpowiednim przypadku, odnotowuję ten fakt jako „brak” dla jasności obrazu.

2. Kształtowanie się systemu fleksyjnego w staropolszczyźnie – uwagi ogólne

Kształtowanie się systemu fleksyjnego w staropolszczyźnie w obrębie rzeczowników męskich i nijakich wykazuje kilka znamienych cech i ogólnych tendencji: 1) zmniejszanie liczby odziedziczonych z epoki prasłowiańskiej typów deklinacyjnych, 2) przenikanie się różnych szeregów fleksyjnych, 3) wyrównywanie w obrębie poszczególnych szeregów fleksyjnych, 4) zanikanie pewnych form odmiany rzeczownikowej, 5) powolne różnicowanie się kategorii rodzaju gramatycznego w obrębie rzeczowników męskich, 6) chwiejność końcówek w obrębie kształtujących się paradygmatów odmian, 7) przyczynowo-rozwojowy związek pewnych zmian fonetycznych z kształtowaniem się staropolskiego systemu fleksyjnego, 8) udział ponadto czynników formalnych i znaczeniowych w kształtowaniu się tego systemu.

Zasadniczy rys tych procesów, opartych na odziedziczonej z prasłowiańszczyzny podstawie, polega na zbliżaniu się i powolnym oddziaływaniu na siebie szeregów pierwotnie różnych, które z jakichś względów formalnych lub znaczeniowych zbliżały się do siebie i zaczynały przenikać, doprowadzając do powstania nowych paradygmatów; w tych nowych układach fleksyjnych pewne końcówki zostały przeniesione z szeregów pierwotnych, inne zostały usunięte, jeszcze inne przekroczyły znacznie swoją dystrybucję. Temu procesowi musiała towarzyszyć wspomniana chwiejność w użyciu końcówek w poszczególnych przypadkach – znamienna cecha rozwoju staropolskiej fleksji, obserwowana i na materiale ze środkowomałopolskich rot przysięg sądowych. Uwagi szczegółowe dotyczące wspomnianych procesów przedstawione zostaną pod materiałem prezentowanym dla poszczególnych przypadków

rzeczowników męskich i nijakich według poszczególnych deklinacji. Dla jaśniejszego obrazu ewentualnych zmian w każdym przypadku przed prezentacją materiału podaję skrótowo prasłowiańskie formy wyjściowe.

3. Prezentacja i analiza materiału

Deklinacja I -o-/-jo-

Liczba pojedyncza

Nominativus

Prasłowiańskie formy wyjściowe:

	deklinacja *-o- końcówka psł.	deklinacja *-jo- końcówka psł.
męskie	-Ń	-b
nijakie	-o	-e

Prezentacja materiału z rot:

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *Bog* 4, 5, 7, 8, 67, 71, *służebnik* 8, *borek* 37, *pan* 60, 69, *ćwik* 67; **Perz/KarI:** *Bog* 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, *łan* 26; **Stppp8:** *bog* 10 155, 10 326, 10 376, 10 1554, 9643, 9644, 9704, *pan* 10 081, 10 123, 11 245, 10 353, *dług* 10 154, *list* 10 157, *pleban* 10 688; **Perz/KarII:** *pan* 9, *Bog* 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, *służebnik* 17; **Ulan:** *bog* 6, 7, 9, 17, 24, 68, 33, 36, 42, 56, 71, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 96, 91, 92, 93, *dług* 22, *list* 24, *pan* 35, *pleban* 46, *służebnik* 79, *łan* 80, *młyn* 91; **Stppp2:** *bog* 465, 728, 3298, *list* 842, *układ* 2957, *pan* 3082, *człowiek* 3153, *służebnik* 3239.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *przywilej* 11, *ociec* 46, *ksiądz* 47; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *ksiądz* 9704, 10 688, *kmieć* 9644, 9704, *mąż* 9859, *krzyż* 10 326, *ociec* 10 326; **Perz/KarII:** *ociec* 1, *mąż* 5, *kmieć* 9, *krzyż* 18; **Ulan:** *ociec* 2, 33, *kmieć* 7, 66, *ksiądz* 9 × 2, 46, *mąż* 125, 60, *krzyż* 33, 76, 80, *pogrodzic* 49; **Stppp2:** *krzyż* 728, 842, 1941, 3298, *włodarz* 2849, 2927, *kmieć* 2927, 2946, 3003, *siestrzeniec* 2944, *ksiądz* 3236, *prebendarz* 3236.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: *prawo* 11; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** *siedlisko* 18, *żyto* 26; **Ulan:** *siedlisko* 80; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: *widzenie* 58; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *widzenie* 10 685, 10 554; **Perz/KarII:** *stajanie* 25; **Ulan:** *widzenie* 42, 44; **Stppp2:** brak.

Ze środkowomałopolskich rot przysięg sądowych wynotowano łącznie 112 rzeczowników męskich twar-dotematowych z końcówką $-\emptyset$ kontynuującą *-*o*, 40 męskich mięk-kotematowych z $-\emptyset$ po zaniku *-*o*, 4 rzeczowniki nijakie twar-dotematowe z pierwotną końcówką *-o* oraz 6 mięk-kotematowych z końcówką *-e*.

Genetivus

	deklinacja *-o-	deklinacja *-jo-
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie		
nijakie		-a

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *żywota* 7, *skota* 10, *zakładu* 12, 70, *klejnota* 13, *długu* 19, *pozwu* 34, *lista* 41, *chrosta* 52, *namiaszka* 61, *pana* 68, *młyna* 73, *skota* 10; **Perz/KarI:** *posagu* 8; **Stppp8:** *płatu* 9772, *roku* 9947, *posagu* 10 123, *długu* 10 154, *zapisu* 10 157, *pozwu* 10 244, *pana* 10 280, 10 529, 10 340, 10 340, 10 686, *pastownika* 10 326, *lista* 19 459; **Perz/KarII:** *targu* 6, *pana* 9 × 3, *stawu* 14, *człowieka* 23; **Ulan:** *domu* 4, 76, *czasu* 7, *płatu* 13, *roku* 17, 89, 94, *posagu* 21, 95, *długu* 22, *zapisu* 24, 71, *pozwu* 26, *pana* 29, 34 × 2, 40, 45, 66 × 2, 94, *lista* 37, *listu* 48, *targu* 61, *(u)żytku* 65, *stawu* 74; **Stppp2:** *domu* 728, 2963, 3215, *działu* 842, *sina*, 2856, *ładunku* 2870, *okładu* 2957, *kaptura* 3077, *pana* 3082, 3262, 3276, *szyku* 3153, *wardunku* 3256, *samostrzała* 3208, *służebnika* 3215, *plebana* 3215, *listu* 3239, *kupu* 3239, *użytku* 3247, *zakładu* 3267, 3298.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *czynszu* 31, *kmiecia* 48; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *męża* 9489, *krola* 10 154, *oćca* 10 310, 9774, 10 981, *pieca* 10 717, *księdza* 11 245; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *męża* 4, *oćca* 12, 32, 55, *krola* 22, *księdza* 53, *kmiecia* 96; **Stppp2:** *oćca* 842, *pancerza* 3077, *kuchmistrza* 3082, *apatekarza* 3156, *księdza* 3215 × 2.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: *drzewa* 1, *rękojemstwa* 12; **Perz/KarlI:** brak; **Stppp8:** *wapna* 10 717, *prawa* 10 981, *wiana* 9859; **Perz/KarlII:** *prawa* 15; **Ulan:** *prawa* 55, *wapna* 47; **Stppp2:** *żyta* 3104, *kradziestwa* 2849, *gumna* 2963, *piwa* 2978 × 2, *wiana* 15.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: *zawołania* 13, *dzierżenia* 37; **Perz/KarlI:** *skazania* 27; **Stppp8:** *dzierżenia* 9774, 9802, 10 310, 10 685, *zwania* 10 686, *jednania* 10 353; **Perz/KarlII:** *opiekania* 4, *wywołania* 11; **Ulan:** *dzierżenia* 12, 14, 32, 44, *dobicia* 29, *jednania* 35, *zwania* 45, *opiekania* 59, *wywołania* 67; **Stppp2:** *jednania* 2972.

Ze środkowomałopolskich rot przysięg sądowych wynotowano łącznie 80 rzeczowników męskich twar-dotematowych z końcówkami: pierwotną *-a* – 39 przykładów, zaś z wtórną *-u* zaczerpniętą z deklinacji *-ŭ- – 41 poświadczeń; 38 rzeczowników męskich mięk-kotematowych, w tym większość, bo 21 z końcówką *-a* oraz tylko 1 z końcówką *-u*. Rzeczowniki nijakie twar-dotematowe wystąpiły w dopełniaczu 14 razy, wszystkie z końcówką *-a*, zaś mięk-kotematowe – 21 razy również z wyłączną końcówką *-a*.

Dativus

	deklinacja *-o-	deklinacja *-jo-
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie		
nijakie		-u

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *parobku* 55 (więcej antroponimów dla porównania: *Borkowi* 36, *Wyszkowi* 5, *Michałkowi* 12, 13, *Bogunowi* 22, *Klimontowi* 42, *Brzęczkowi* 50, *Jaškowi*, *Maćkowi* 59); **Perz/KarlI:** brak; **Stppp8:** *parobku* 8758, *panu* 9739, 10 717, 11 203, 10 353 (*panu Markowy*), *opatowi* 10 326, *konwentu* 10 326; **Perz/KarlII:** brak; **Ulan:** *panu* 11, 35, 47, 50, 94, *opatowi* 33, *konwentu* 33; **Stppp2:** *stołu* 2972, *kanonikowi* 3080, *panu* 3085, 3153, 3177.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *kmieciowi* 72, poza tym tylko antroponimy: *Jakuszowi* 12, *Nikołajowi* 16, *Piotraszowi* 64, *Mikołajowi* 33, 65; **Perz/KarlI:** brak; **Stppp8:** *księdzu* 10 326,

karczmarzowi 10 529; **Perz/KarII:** *księdzu* 8, *proboszczowi* 8, *kmieciu* 9; **Ulan:** *księdzu* 33, 63, *karczmarzowi* 40, *proboszczowi* 63, *kmieciu* 65; **Stppp2:** *włodarzowi* 2927, *księdzu* 3080.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** *rękojemstwu* 3267.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki rodzaju męskiego deklinacji *-o- w rotach występują w dat. 21 razy, w tym z pierwotną końcówką -u – 17 razy, zaś -owi z deklinacji *-ŭ- – 4 razy. Oddziaływanie zatem wtórnej końcówki -owi jest jeszcze dość słabe, choć notowane są wahania w obrębie tego samego leksemu, miękkotematowego *kmieciu/kmieciowi*. Co istotne, antroponimy twardo- i miękkotematowe w tym przypadku mają niemal wyłącznie już końcówkę -owi, jak zaprezentowałam w kilku wybranych przykładach. Sporadycznie pojawia się w nich dialektalna oboczność -'evi/-ovi, nieco częstsza w północnomałopolskich rotach sądowych. Posłużę się wyjątkowo prezentacją materiału z rot środkowo- i północnomałopolskich w tym zakresie:

Hube: *Nikołajowi* 16, *Jakuszowi* 12, *Mikołajowi* 35, *Piotraszowi* 64, *Mikołajowi* 65; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *Piotraszowi* 9055, *Mikołajowi* 9142, *Piotraszowi* 9659, *Pakoszowi* 10 980, *Ondrzejowi* 11 203; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *Piotraszowi* 8, *Andrzejowi* 27, *Ondrzejowi* 50, *Pakoszowi* 54, *Mścijewi* 94; **Stppp2:** *Nawojowi* 3104, *Szafrancowi* 3177, *Barzniowi* 3234, *Mikołajowi* 3267; **Sand:** *Mikołajewi* 767, *Dziwiszowi* 852, *Andrzejowi* 867, *Mikołajowi* 1022, 1038, 1085, 1089, *Andrzejowi* 1039; **Chęc:** *Andrzejewi* 1, 22, *Mikołajowi* 9; **Rad:** *Mikołajowi* 16, 22, 50, 61, *Warszowi* 56, *Jakuszowi* 62, *Andrzejowi* 65.

Jak widać zatem, w końcówce celownika liczby pojedynczej wyraźnie dominuje już nowy typ fonologiczny z samogłoską -o po spółgłosce miękkiej. Co istotne jednak, jest to jedyna kategoria, w której pojawiają się w małopolskich rotach przykłady z zachowanym -e w tej pozycji, choć jest ich zaledwie 5, w tym 4 przypadają na rotę z Małopolski północnej, z czego można wnioskować, że tam nieco później został zakończony proces zmiany 'ew w 'ow.

Co do form dat. deklinacji męskiej *-jo-, przewaga końcówki -u nad wtórną -owi nie jest już tak wyraźna: rzeczowniki z pierwotną -u pojawiły się w rotach 7 razy, a 6 z wtórną -owi. Można przypuszczać zatem, że nowa końcówka -owi pojawiała

się wcześniej w rzeczownikach męskich miękko tematowych. Jeśli zaś chodzi o rzeczowniki nijakie, wynotowano z rot zaledwie jeden przykład tego przypadku, mianowicie *rękojemstwu* z końcówką pierwotną.

Accusativus

	deklinacja *-o-	deklinacja *-jo-
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie	-ь	-ь
nijakie	-o	-e

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *samostrzał* 33, *dwor* 52, *człowieka* 56, *ogrod* 2, *przechod* 6 + *na święty Marcin* 12; **Perz/Karl:** *dług* 14, *list* 16, *dział* 26; **Stppp8:** *człowieka* 8794, 10 340, *młyn* 9494, *czasu* 9643, *zakład* 9863, *las* 9996, *zapisz* 10 157, *litkup* 10 280; **Perz/KarlII:** *gwalt* 9, *posag* 11, *łan* 18; **Ulan:** *zakład* 16, 27, *zapis* 24, *litkup* 29 × 2, *pastewnika* 33, *człowieka* 34, *gwalt* 66, *posag* 67, *zapisu* 77, *doł* 91; **Stppp2:** *pana* 728, *użytek* 2849, 3236, *dom* 2863, 3082, 3215 × 2, *okup* 2957, *zakon* 3085, *młyn* 3125, 3276.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *koń* 71, 33, *czynsz* 16, 48, *mąż* (*szła za wtory mąż*) 29; **Perz/Karl:** brak; **Stppp8:** *pogrodziec* 107; **Perz/KarlII:** *czynsz* 8, *młynarza* 9, *kmiecia* 21; **Ulan:** *czynsz* 66, *młynarza* 66, *kmiecia* 83, *rogalca* 94; **Stppp2:** *pancerz* 3156, *kmiecia* 3179, 3212.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: *prawo*, *wiano* 31, *siedlisko* 2; **Perz/Karl:** *żyto* 24; **Stppp8:** *gumno* 10 980, *bydło* 9489, *leczeństwo* 9735, *siano* 9947, *prawo* 9996, *rękojemstwo* 10 081; **Perz/KarlII:** *wiano* 11, *prawo* 13; **Ulan:** *bydło* 4, 70, *siano* 17, *prawo* 19, *gumno* 54, *wiano* 67, *żyto* 88; *leczeństwo* 10; **Stppp2:** *siedlisko* 2863, *sołtystwo* 3085.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: *wiązanie* 69, *wyjednanie* 42; **Perz/Karl:** brak; **Stppp8:** *nagabanie* 9143, *dzierżenie* 9947, 10 463; **Perz/KarlII:** *dzień* 13, *dzierżenie* 13; **Ulan:** *nagabanie* 3, *dzierżenie* 38, 17; **Stppp2:** *dzierżenie* 3125, 3239, *widzenie* 3239.

W acc. sg. zwraca uwagę pojawienie się form genetiwu w funkcji accusatiwu we wszystkich niemal rzeczownikach żywotnych: *człowieka*, *pastewnika*, *pana*,

młynarza, kmięcia i rogalca. Jedynie w przykładzie *szła za wtory mąż* z rot najwcześniejszych, bo z wydania Hubego, pozostała pierwotna forma acc. dla rzeczownika *mąż*, co zresztą zastygło do dziś we frazeologizmie *iść/wychodzić za mąż*. Ogółem z rot wynotowano 13 rzeczowników żywotnych, z czego 12 przybiera w formie acc. sg. postać gen. sg. (poza formą *mąż*), ponadto 43 rzeczowniki nieżywotne – wszystkie z końcówką *-ø* dla rzeczowników męskich i *-o/-e* dla nijakich, kontynuujące zatem pierwotny stan acc. sg. = nom. sg., co jest już znamienne dla opozycji rodzajowej rzeczownik żywotny – rzeczownik nieżywotny.

Instrumentalis

	deklinacja *-o-	deklinacja *-jo-
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie		
nijakie	-омь	-емь

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *działem* 2, *losem* 2, *gwałtem* 35, 52, *początkiem* 55, *dobytkiem* 56; **Perz/KarI:** *działem* 5, *gwałtem* 9, *czasem* 19, *sądem* 27; **Stppp8:** *początkiem* 8758, 10 243, 11 009, *dobytkiem* 8794, *szluzebnikiem* 9704 × 2, *czynem* 10 154, *gwałtem* 10 340; **Perz/KarII:** *pasirbem* 8, *gwałtem* 9, 26; **Ulan:** *początkiem* 5, 25, *szluzebnikiem* 9 × 2, *czynem* 22, *gwałtem* 34, 66, 88, *pasirbem* 63, *panem* 68; **Stppp2:** *gwałtem* 1941, 2863, 3080, 3082, 3125, 3239, 3276, *szluzebnikiem* 2856, *początkiem* 3003.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *gospodarzem* 3, *mężem* 19, *pokojem* 30, 34, 60, *kmięciem* 69; **Perz/KarI:** *gospodarzem* 20, *pokojem* 23; **Stppp8:** *pokojem* 8870, *kuchmistrem* 10 154; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *kuchmistrem* 22; **Stppp2:** *wrzeciędzem* 3077.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *prawem* 10 261, 10 688, 10 722; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *prawem* 28, 46, 48; **Stppp2:** *prawem* 465.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: *przedanim* 1; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** *niechcenim* 3; **Ulan:** brak; **Stppp2:** *kazanim* 2946, *odjechanim* 3153.

Z rot środkowomałopolskich wynotowano 61 form instr. sg., z czego 57 z końcówką *-em* kontynuującą dla twaridotematowych końcówkę *-ьmb* z dawnych tematów na **-ǫ-*, dla miękkotematowych **-ьmb* z tematów na **-i-* oraz **-en-*, zaś 4 (wyłącznie rzeczowniki nijakie miękkotematowe) z nowszą *-im*, będącą jednak wynikiem zmian fonetycznych. W rzeczownikach z przyrostkiem **-bj-* dochodziło bowiem do kontrakcji wygłosowej grupy **-bjemь*, np. **przedanbjemь* > *przedanim*.

Locativus

	deklinacja <i>*-o-</i>	deklinacja <i>*-jo-</i>
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie		
nijakie	-ě ₂	-i

Rzeczowniki męskie deklinacji **-o-*

Hube: *roce* 9, 45, *lesie* 66; **Perz/KarlI:** brak; **Stppp8:** *lesie* 9217, *mirze* 10 686, *liście* 10 463; **Perz/KarlII:** *gwałcie* 9; **Ulan:** *liście* 38, *gwałcie* 66, *mirze* 44; **Stppp2:** *stawie* 2972, *bracze* 3018, *młynie* 3240.

Rzeczowniki męskie deklinacji **-jo-*

Hube: *przywileju* 3; **Perz/KarlI:** brak; **Stppp8:** *pokoju* 10 686, *gaju* 11 245; **Perz/KarlII:** *koniu* 2; **Ulan:** *mężu* 60, *koniu* 57, *pokoju* 44, *gaju* 85; **Stppp2:** *wyjściu* 10 463.

Rzeczowniki nijakie deklinacji **-o-*

Hube: *rokitnie* 1; **Perz/KarlI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarlII:** *życie* 26; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji **-jo-*

Hube: *trzymaniu* 3, *podźwiganu* 4, *kupieniu* 8, *jednaniu* 35, *dzierżniju* 53 / *dzierżeniu* 62; **Perz/KarlI:** *jednaniu* 8, *trzymaniu* 12, *dzierżeniu* 20; **Stppp8:** *dzierżeniu* 10 244 × 2, 10 340, 10 722, 9802, 10 459, *dobyciu* 10 459; **Perz/KarlII:** *dzierżeniu* 1 × 2, *odstąpieniu* 14; **Ulan:** *dzierżeniu* 2, 14, 26 × 2, 37, 48, 56 × 2, *odstąpieniu* 74, *jednaniu* 97; **Stppp2:** *dzierżeniu* 3018, 3239.

Wszystkie rzeczowniki męskie i nijakie twaridotematowe (ogółem w rotach 14) zachowują pierwotną końcówkę *-e*, kontynuującą **-ě₂*, powodującą II palatalizację spółgłosek tylnojęzykowych, co poświadcza dwukrotnie zanotowana forma *w roce*,

jeszcze z dawną końcówką. Co ciekawe i istotne, rzeczowniki męskie i nijakie miękkotematowe (w sumie 39 przykładów) mają wyłącznie wtórną końcówkę *-u*, przeniesioną z deklinacji **-ŭ-*.

Vocativus

Specyfika rot przysięg sądowych, które są zeznaniami stron i świadków składanymi podczas rozpraw sądowych, decyduje o braku form voc. w prezentowanym materiale.

Liczba mnoga

Nominativus

	deklinacja <i>*-o-</i> końcówka psł.	deklinacja <i>*-jo-</i> końcówka psł.
męskie	-i	-i/-e
nijakie		-a

Rzeczowniki męskie deklinacji **-o-*

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *namiastkowie* 10 326, 10 739; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *namiastkowie* 33, 49; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki męskie deklinacji **-jo-*

Hube: *pieniądze* 15, *dziedzicy* 37, *kmiecie* 30; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *miesiące* 9863; **Perz/KarII:** *pieniądze* 6; **Ulan:** *miesiące* 16; **Stppp2:** *konie* 3082, 3234.

Rzeczowniki nijakie deklinacji **-o-*

Hube: *lata* 14; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *lata* 9863, 10 306; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *lata* 16, 31; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji **-jo-*

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Ze środkowomałopolskich rot przysięg sądowych wynotowano łącznie 17 form nom. pl. z końcówkami równoległymi: *-owie* w przykładzie *namiastkowie* – rzeczow-

nik męski osobowy twar-dotematowy wyłącznie z wtórną końcówką *-owie* z deklinacji **-ǫ-*, następnie *-e* – najliczniej reprezentowana końcówka w rzeczownikach męskich miękko-tematowych: *pieniądze*, *miesiące*, *konie*, kolejno *-a* wyłącznie w rzeczowniku *lata* poświadczonym 5 razy oraz *-i* w formie *dziedzicy*. Nie zanotowano z kolei ani razu końcówki *-y* przeniesionej z acc. pl. deklinacji **-o-* pierwotnie dla rzeczowników męskich nieżywo-tych, a to z powodu braku takich rzeczowników w ogóle.

Genetivus

	deklinacja <i>*-o-</i>	deklinacja <i>*-jo-</i>
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie		
nijakie	-ь	-ь

Rzeczowniki męskie deklinacji **-o-*

Hube: *woz* 52, *skot* 64, 25; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *skot* 9055, *pastownikow* 10 739, *namiastkow* 10 376; **Perz/KarII:** *skot* 24; **Ulan:** *las* 19, *namiastkow* 36, *pastownikow* 49, *skot* 69, 86, 95; **Stppp2:** *bobrow* 3069, *dębów* 3080, *połgroszkow* 3085, 3156, *brogow* 3104, *szynow* 3114, *stawow* 3240.

Rzeczowniki męskie deklinacji **-jo-*

Hube: *pieniędzy* 4, *groszy* 17; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *kmiot* 10 688, *pieniędzy* 10 981, *groszy* 11 127; **Perz/KarII:** *pieniędzy* 14, *grosz* 22; **Ulan:** *pieniędzy* 29, 55, 74, *groszy* 32, *kmiet* 46, *grosz* 84; **Stppp2:** *pieniędzy* 2870, *koni* 2973, *złodzieow* 3234, *groszow* 3247, 3262.

Rzeczowniki nijakie deklinacji **-o-*

Hube: *lat* 53, 60, 62; **Perz/KarI:** *lat* 11, 21, 23; **Stppp8:** *lat* 9143, 9772, 9774, 10 244, 10 310, 10 685, 10 686, *drzew* 10 717, 11 245; **Perz/KarII:** *lat* 1 × 2, 20; **Ulan:** *lat* 2 × 2, 3, 12, 13, 26, 32, 44, 45, 56 × 2, 82, *drzew* 47, 53; **Stppp2:** *lat* 3298.

Rzeczowniki nijakie deklinacji **-jo-*

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

W formach gen. pl. wynotowanych ze środkowomałopolskich rot sądowych wystąpiła 45 razy końcówka zerowa kontynuująca pierwotne *-*o*- dla deklinacji *-*o*-tematowej oraz *-*o*- dla *-*jo*-tematowej, zarówno dla rzeczowników męskich (*woz, skot, las, kmiot/kmiet, grosz*), jak i nijakich (*lat, drzew* z różnymi wariantami graficznymi). Wtórna końcówka -*ow* kontynuująca *-*ov* z deklinacji tematów na *-*ŷ*- pojawiła się 13 razy zarówno w rzeczownikach twardo-, jak i miękkotematowych: *pastownikow, namiastkow, bobrow, dębow, połgroszkow, brogow, szyndow, stawow, złodziejow* oraz *groszow*. Końcówkę -*il/-y* zanotowano w formach: *pieniędzy, groszy, koni*.

Dativus

	deklinacja *- <i>o</i> -	deklinacja *- <i>jo</i> -
	końcówka psł.	końcówka psł.
męskie	-omъ	-emъ
nijakie		

Rzeczowniki męskie deklinacji *-*o*-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-*jo*-

Hube: *przyjacielom* 42; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** *kmieciom* 3240.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-*o*-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-*jo*-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Ze środkowomałopolskich rot przysięg sądowych wynotowano zaledwie 2 przykłady użycia dat. pl., oba z pierwotną końcówką -*om*.

Accusativus

	deklinacja *-o- końcówka psł.	deklinacja *-jo- końcówka psł.
męskie	-y	-ě
nijakie		-a

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *trawniki* 22, *policzki* 43; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *listy* 10 353; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *listy* 35, *brzegi* 91; **Stppp2:** *podwodniki* 2973.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *pieniądze* 6; **Perz/KarI:** *pieniądze* 2, *pieniędzy* 7; **Stppp8:** *pieniądze* 10 280, 10 818; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *pieniądze* 51, 61; **Stppp2:** *konie* 2973.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: *prawa* 6; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Wszystkie niemal przykłady acc. pl. kontynuują stan odziedziczony w zakresie fleksji. Rzeczowniki męskie twar-dotematowe mają wyłącznie końcówkę *-y/-i*, poświadczoną 6 razy, męskie miękko-tematowe *-e* (7 przykładów) oraz nijakie twar-dotematowe *-a* (1 forma). Obocznie jedynie wystąpił w acc. pl. rzeczownik *pieniądze*: *pieniądze/pieniędzy*, np. **Stppp8:** 10 280: *liczył pieniądze* i **Perz/KarI:** 7: *dal [swych] prawych pieniędzy* w związku jednak ze specyficzną akomodacją w zdaniu (*dać* wymagające rzeczownika w dopełniaczu), jak współcześnie w przykładach: *nabiera ziemi/ziemię na łopatę*, *nabierz na palce żelu/żel* w znaczeniu ‘dać, nabrać trochę’.

Instrumentalis

	deklinacja *-o- końcówka psł.	deklinacja *-jo- końcówka psł.
męskie		
nijakie	-y	-i

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *pomocniki* 35; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** *pomocniki* 2963, 3082, 3210, 3212.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *gospodarzmi* 37; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** *pieniężmi* 9489; **Perz/KarII:** *kmiećmi* 2; **Ulan:** *pieniężmi* 4, 8, 67, *kmiećmi* 57; **Stppp2:** *pomocmi* 3208.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *kmiećmi* 57; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Formy instr. pl. wystąpiły w tekstach rot rzadko, bo zaledwie 14 razy: 5 razy rzeczownik *pomocnik* w formach *pomocniki*, zatem z pierwotną końcówką -y, pozostałe rzeczowniki, głównie męskie miękkotematowe, zatem z dawnych tematów na *-jo-, z końcówką -mi (< *-bmi z deklinacji *-i-, *-en-).

Locativus

	deklinacja *-o- końcówka psł.	deklinacja *-jo- końcówka psł.
męskie		
nijakie	-ĕ₂xъ	-ixъ

Rzeczowniki męskie deklinacji *-o-

Hube: *listoch* 28; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak (nazwa *Psaroch* 9774); **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** *stawiech* 72; **Stppp2:** *stawach* 3210.

Rzeczowniki męskie deklinacji *-jo-

Hube: *gajoch* 4; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-o-

Hube: brak; **Perz/KarI:** *leciech* 8; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Rzeczowniki nijakie deklinacji *-jo-

Hube: brak; **Perz/KarI:** brak; **Stppp8:** brak; **Perz/KarII:** brak; **Ulan:** brak; **Stppp2:** brak.

Równie rzadkie w rotach środkowomałopolskich są formy loc. pl., bo pojawiły się zaledwie 5 razy w rzeczownikach apelatywnych. I tak jednak ilustrują funkcjonowanie trzech końcówek w tym przypadku: pierwotnej *-ex* < *-ĕ₂xǫ dla tematów na *-o-* (*stawiech*, *leciech*), nowej *-ax* < *-axǫ z tematów na *-ā-* (*stawach*), wreszcie regionalnej małopolskiej *-ox* (*gajoch*), również dla rzeczowników twar-dotematowych (*listoch*)².

Przedstawiony materiał pozwala stwierdzić:

1. W formach gen. sg. rzeczowników męskich deklinacji *-o- następuje znaczne wahanie w użyciu końcówek pierwotnej *-a* oraz przeniesionej z deklinacji *-ǫ-tematowej końcówki *-u* (pierwotna *-a* – 39 przykładów, wtórna *-u* – 41 poświadczeń). O tym wahanii świadczą przykłady typu *lista/listu* czy *użytkal/użytku*. W omawianych dokumentach wystąpiły rzeczowniki męskie żywotne: *pana*, *pastownika*, *człowieka*, *sina*, *służebnika* i *plebana* w liczbie 25 poświadczeń i wszystkie z końcówką *-a*, właściwą dzisiaj rzeczownikom żywotnym, obok 14 nieżywotnych również zapisanych z końcówką *-a*: *żywota*, *skota*, *klejnota*, *lista*, *chrosta*, *namiastka*, *młyna*, *kaptura* i *samostrzała*, co oczywiście nie dziwi, biorąc pod uwagę, że współcześnie rzeczowniki męskie nieżywotne przyjmują obie końcówki *-a* oraz *-u* z uwzględnieniem dość złożonych kryteriów semantycznych. Mniejsze wahania występują w rzeczownikach męskich *-jo-*tematowych, bo aż 22

2 Tę końcówkę wynotowano jeszcze w nazwie miejscowej *Psaroch*, zatem funkcjonowała również w toponimach.

- na 24 zachowuje pierwotną końcówkę *-a*. Faktem jest natomiast, że niemal wszystkie te rzeczowniki, bo 20 przykładów, mają rodzaj żywotny: *kmiecia, męża, krola, ośca, księdza, kuchmistrza* i *apatekarza*, a tylko 2 nieżywotny: *pieca* i *pancerza*.
2. W formach dat. sg. częściej pojawia się pierwotna końcówka *-u*, choć przeniesiona z deklinacji **-ŭ-* wtórna *-owi* zaczyna powoli ją wypierać, zwłaszcza w rzeczownikach męskich miękkotematowych. Jako wyłączną już mają ją rzeczowniki *opatowi, karczmarzowi* i *proboszczowi*. Konsekwentnie *-u* zachowuje zwłaszcza rzeczownik *ksiądz*.
 3. W acc. sg. pojawiła się forma genetiwu w funkcji accusatiwu we wszystkich niemal rzeczownikach żywotnych: *człowieka, pastwnika, pana, młynarza, kmiecia* i *rogalca*. Jedynie w przykładzie *szła za wtory mąż* pozostała pierwotna forma acc.
 4. W formach instr. sg. wszystkich rzeczowników męskich oraz nijakich twar-dotematowych występuje jako wyłączna nowa i kontynuowana do dziś końcówka *-em*. Powstała w wyniku kontrakcji końcówka *-im* objęła wszystkie rzeczowniki nijakie miękkotematowe z przyrostkiem **-bj-*: *przedanim, niechcenim, kazanim, odjechaanim*.
 5. Formy loc. sg. rzeczowników męskich i nijakich twar-dotematowych zachowują konsekwentnie końcówkę *-e*, nawet te zakończone na spółgłoski tylnojęzykowe, z kolei rzeczowniki męskie i nijakie miękkotematowe również konsekwentnie i wyłącznie wystąpiły z wtórną już jednak końcówką *-u* z dawnych tematów **-ŭ-*.
 6. W formach nom. pl. deklinacji męskiej i nijakiej występuje największe zróżnicowanie końcówek, dyktowane przede wszystkim kryterium morfonologicznym (niemal wszystkie miękkotematowe przybrały końcówkę *-e*), ale także rodzajowym i semantycznym. Końcówkę *-owie* jako wyłączną przybrał rzeczownik *namiastek* 'spadkobierca, następca, przodek', zatem zgodnie ze współczesną już dystrybucją dla rzeczowników osobowych oznaczających m.in. godność, urząd, stopień pokrewieństwa. Rzeczownik *dziedzic* zachował w nom. pl. pierwotną końcówkę *-i*. Regularna końcówka wystąpiła również w kilkakrotnie poświadczonej formie *lata*.
 7. W formach gen.pl. panuje kontynuująca stan pierwotny końcówka *-ø*, choć znaczną ekspansywnością charakteryzuje się również *-ow* z deklinacji **-ŭ-*tematowej, choć liczebnie poświadczona słabiej (13 razy wobec 48 dla *-ø*), to obejmująca większą liczbę rzeczowników: *pastwnikow, namiastkow, bobrow, dębow, połgroszkow, brogow, szyndow, stawow, złodziejow* oraz *groszow* (końcówka *-ø* poświadczona została aż 33 razy dla dwóch rzeczowników: *lat* i *drzew*). Wszystkie trzy końcówki poświadczone w gen. pl., zatem *-ø*, *-ow* oraz *-i*, pojawiły się jako równoległe fakultatywne dla rzeczownika *grosz*: *grosz, groszow* i *groszy*, a więc poświadczają jeszcze wahania w ich dystrybucji.
 8. Rzadkie formy instr. pl. występują z dwiema końcówkami: twar-dotematowe kontynuujące dawną deklinację **-o-* z pierwotną końcówką *-y*, zaś miękkotematowe z **-jo-* z końcówką *-mi* (< **-bmi* z deklinacji *-i-*, *-en-*).

9. Rzadkie przykłady użycia loc. pl. w rotach poświadczają jednak występowanie w tym przypadku zarówno pierwotnej końcówki *-ech*, jak i nowej *-ach* oraz regionalnej małopolskiej *-och*, również jako końcówek równoległych fakultatywnych: *stawiech/stawach*.

Deklinacja *-ĭ-

W środkowomałopolskich rotach sądowych mamy nieliczne przykłady rzeczowników kontynuujących prasłowiańską deklinację *-ĭ-.

Nominativus pluralis

deklinacja *-i-

końcówka psł.

-bje/-i

Hube: *ludzie* 52; **Stppp8:** *ludzie* 10 739; **Ulan:** *ludzie* 49; **Stppp 2:** *ludzie* 3080.

Genetivus pluralis

Hube: *ludzi* 1.

Rzeczownik *ludzie* (< **ljudbje*) wystąpił 6 razy: czterokrotnie w formie nom. pl. z odziedziczoną końcówką *-e* oraz pojedynczo w gen. pl. również z odziedziczoną końcówką *-i*.

Deklinacja *-ŭ-

W środkowomałopolskich rotach sądowych wystąpiły 3 rzeczowniki zaliczane do prasłowiańskiej deklinacji *-ŭ-*, mianowicie *dom*, *syn* oraz *wół* w następujących formach fleksyjnych:

Liczba pojedyncza

Nominativus

deklinacja *-u-

końcówka psł.

-b

Hube: *dom* 61; **Stppp8:** *syn* 9735; **Ulan:** *syn* 10; **Stppp2:** *syn* 1944.

Genetivus

deklinacja *-u-

końcówka psł.

-u

Hube: *domu* 24; **Stppp8:** *wołu* 11 203; **Ulan:** *domu* 76; **Stppp2:** *domu* 728, 1963, 3215, *syna* 2856.

Dativus

deklinacja *-u-

końcówka psł.

-ovi

Hube: *synu* 45.

Accusativus

deklinacja *-u-

końcówka psł.

-b

Hube: *dom* 2, 56, 72; **Stppp8:** *dom* 8794; **Ulan:** brak; **Stppp2:** *dom* 2863, 3082, 3215 × 2.

Instrumentalis

Brak form.

Locativus

deklinacja *-u-

końcówka psł.

-u

Perz/KarII: *domu* 23; **Stppp8:** brak; **Ulan:** *domu* 85; **Stppp2:** *domu* 3234; **Perz/KarII:** *domu* 23.

Rzeczownik *dom* poświadczony został w rotach 18 razy w różnych formach: nom. sg. z regularną końcówką *-ø* (raz), gen. sg. z pierwotnym morfem gramatycznym *-u* (5 razy), w acc. sg. znów z końcówką *-ø* (8 razy) i wreszcie w formach loc. sg. z odziedziczoną końcówką *-u* (4 razy). Do deklinacji *-ŭ- zaliczamy także m.in. rzeczowniki *syn*, poświadczony w nom. sg. 3 razy regularnie z *-ø*, raz w gen. sg. z nową końcówką *-a* przeniesioną z deklinacji *-o-* i raz w dat. sg. również z wtórną końcówką *-u* z deklinacji *-o-* oraz zanotowany zaledwie raz *wół* w regularnej formie gen. sg. *wołu*.

W przedstawionej deklinacji na uwagę zasługuje:

1. pojawienie się końcówki *-a* w gen. sg. przeniesionej z deklinacji *-o- oraz
2. użycie w dat. pl. wtórnej końcówki *-u* z deklinacji *-o-.

Deklinacja spółgłoskowa

Przykłady z tej deklinacji są w rotach środkowomałopolskich nieliczne, dlatego wymienię je tutaj w kolejności wydań, pokrywającej się w zasadzie z ich chronologią.

	Końcówki psł.				
	*-en-	*-en(t)-	*-es-	*-er-	*-ŭ-
Nom. sg.	-y	-ę	-o	-i	-y
Gen. sg.			-e		
Dat. sg.			-i		
Acc. sg.	-ь	-ę	-o		-ь
Instr. sg.		-ьм-ь			-ьjǫ
Loc. sg.			-e		
Gen. pl.			-ь		

Nom. sg.: *brat* Hube 13, 53, 71; Stppp8 10 545; Ulan 41.

Gen. sg.: *dnia* Hube 23; *imienia* Hube 20.

Dat. sg.: brak przykładów.

Acc. sg.: *dziecię* Hube 20; *słowo* Hube 42; *imię* Hube 67; *imię* Stppp8 9315; *dzień* Perz/Karl 16; *dzień* Perz/KarlII 6.

Instr. sg.: *bratem* Hube 71.

Loc. sg.: *bracie* Stppp2 3018.

Gen. pl.: *dniow* Ulan 70.

Rzeczownik *dzień* wystąpił w czterech formach: gen. sg. z końcówką *-a* przeniesioną z deklinacji **-o-*, dwukrotnie w acc. sg. z regularną końcówką *-ø* kontynuującą **-b* oraz gen. pl. z wtórną końcówką *-ow* z deklinacji **-ǫ-*. Rzeczownik *brat* kontynuujący pierwotną deklinację **-r-* (*-er-*) zanotowany został w rotach 7 razy: w nom. sg. 5 razy z regularnym *-ø* wygłosowym, raz w instr. sg. z wtórną końcówką *-em* przeniesioną z deklinacji **-ǫ-* (< **-ǫmb*), wreszcie raz w loc. sg. z pierwotną końcówką *-e* powodującą palatalizację spółgłoski *t*, czyli afrykatyzację. Rzeczownik nijaki *imię* wystąpił w rotach środkowomałopolskich 3 razy, z czego raz w gen. sg. z wtórną końcówką *-a* z deklinacji *-o-* oraz 2 razy w formach acc. sg. równych postaci mianownikowej, tj. z końcówką *-ę* (zapis *ymyo* wskazuje wyłącznie na wymowę wygłosowych samogłosek nosowych, ich denazalizację), jak również w przykładzie *dzecza* (*dziecię*) w tym samym przypadku.

W przedstawionej odmianie na uwagę zasługuje:

1. pojawienie się końcówki *-a* w gen. sg. przeniesionej z deklinacji **-o-*;
2. występowanie końcówki *-em* z deklinacji *-ǫ-* (< **-ǫmb*) w instr. sg.;
3. użycie w gen. pl. wtórnej końcówki *-ow* z deklinacji **-ǫ-*.

Liczba podwójna

	Rodzaj męski			Rodzaj żeński		Rodzaj nijaki	
	<i>-o-</i>	<i>-jo-</i>	<i>-u-</i>	<i>-a-</i>	<i>-ja-</i>	<i>-o/-jo-</i>	<i>spółgł.</i>
M	<i>-a</i>		<i>-y</i>	<i>-e</i>	<i>-y</i>	<i>-e</i>	<i>-y</i>
D				<i>-u</i>			
C		<i>-oma</i>		<i>-ama/-oma</i>		<i>-oma</i>	<i>-yma</i>
B	<i>-a</i>		<i>-y</i>	<i>-e</i>	<i>-y</i>	<i>-e</i>	<i>-y</i>
N		<i>-oma</i>		<i>-ama // -oma</i>		<i>-oma</i>	<i>-yma</i>
Ms			<i>-u</i>			<i>-u</i>	<i>-u</i>
W	<i>-a</i>		<i>-y</i>	<i>-e</i>	<i>-y</i>	<i>-e</i>	<i>-y</i>

Formy dualne w małopolskich rotach sądowych reprezentowane są przez niewielką liczbę przykładów, mianowicie:

dwoje pieniędzy Hube 6 – acc.

dwa woły Hube 45 – acc.

we dwa pieca Stppp8 10 717; Ulan 47 – acc.

dwa grosza Ulan 39 – acc.

dwu wołu – gen.

dwa stawy Stppp2 3085 – acc.

Z deklinacji *-o-/-jo-* odnajdujemy 4 przykłady, wszystkie w formie acc. sg. i 2 z regularną końcówką *-a*. W formie *stawy* forma liczby podwójnej została wyparta przez liczbę mnogą, acc. sg. z pierwotną końcówką *-y*, podobnie w formie *pieniądze* z charakterystyczną końcówką *-e* dla rzeczowników miękko tematowych. Regularność natomiast zachowały 2 przykłady z deklinacji **-ǔ-*, mianowicie *dwa woły* w acc. sg. oraz *dwu wołu* w gen. sg.

W przedstawionych, choć nielicznych, przykładach zwraca już uwagę proces wypierania liczby podwójnej przez formy liczby mnogiej.

4. Podsumowanie

Podsumowując analizę rzeczowników deklinacji męskiej i nijakiej w środkowomałopolskich rotach przysięg sądowych, można stwierdzić, że w zakresie tego fragmentu systemu fleksyjnego da się zaobserwować dość wyraźne jeszcze trwanie jego podstaw. Największą innowacyjnością odznaczają się natomiast następujące formy:

- acc. sg. deklinacji **-o-/-jo-* (pojawienie się form genetiwu w funkcji accusatiwu we wszystkich niemal rzeczownikach żywotnych);
- instr. sg. deklinacji **-o-/-jo-* (nowa końcówka *-em* < **-ǫmb* z deklinacji *-ǔ-* oraz *-em* < **-bmb* z deklinacji **-i-* oraz **-en-*);
- loc. sg. dla rzeczowników miękko tematowych z niemal wyłączną końcówką *-u* przeniesioną z deklinacji **-ǔ-*.

W pozostałych reprezentowanych w rotach formach fleksyjnych rzeczowników deklinacji męskiej i nijakiej pojawiały się formy nowsze z wyraźnie ekspansywnej deklinacji **-ǔ-*. Wahania w zakresie dystrybucji końcówek albo proces ścierania się form nowszych i starszych ilustrują przykłady końcówek równoległych fakultatywnych, np. *lista/listu* czy *użytku/użytku* w gen. sg., *kmieciu/kmieciowi* w dat. sg., *groszy/grosz/groszow* w gen. pl. czy *stawiech/stawach* w loc. pl.

Literatura

- CZACHOROWSKA M., 2000, *Wielkopolskie composita toponimiczne z rot sądowych końca XIV i pierwszej połowy XV wieku*, [w:] S. Warchoń (red.), *Słowiańskie composita onomastyczne (Toponimia. Varia)*, „Rozprawy Sławistyczne”, nr 17, Lublin, s. 33–39.
- DUNAJ B., 2011, *Potrzeby w zakresie badań najstarszej polszczyzny*, [w:] B. Dunaj, M. Rak (red.), *Badania historycznojęzykowe. Stan, metodologia, perspektywy*, „Biblioteka LingVariów”, t. 14, Kraków, s. 13–17.
- KAMIŃSKA M., 1981, *Psalterz floriański. Monografia językowa, cz. 1: Ortografia, fonetyka, fleksja imion*, „Prace Wydziału I Językoznawstwa, Nauki o Literaturze i Filozofii”, nr 81, Wrocław.
- KRĄŻYŃSKA Z., 1979, *Ze składni poznańskich rot sądowych. I. Zdania CO-/TO- i CO-/TEN-*, „Slavia Occidentalis” 36, s. 83–89.
- KRĄŻYŃSKA Z., 1986–1987, *Jak pisarze rot wielkopolskich rozbudowują wypowiedzenia*, „Studia Polonistyczne” 14–15, s. 101–110.
- KRĄŻYŃSKA Z., 2011, *Zdania podrzędne czasowe w wielkopolskich rotach sądowych*, „LingVaria” VI, nr 1 (11), s. 127–150.
- KRĄŻYŃSKA Z., TWARDZIK W., 2002, *Imiesłowy czynne w staropolskich rotach i zapiskach sądowych a mowa potoczna*, [w:] M. Białokórska, L. Mariak (red.), *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, t. 8: Materiały X Kolokwium Językoznawczego, Pobierowo, 18–20 września 2000 r.*, Szczecin, s. 341–362.
- KURASZKIEWICZ W., 1932, *Studja nad polskimi samogłoskami nosowemi. Rezonans nosowy*, Kraków.
- KURASZKIEWICZ W., 1953, *Pochodzenie polskiego języka literackiego w świetle wyników dialektologii historycznej*, Wrocław.
- KURASZKIEWICZ W., 1986, *Polski język literacki. Studia nad historią i strukturą*, Warszawa – Poznań.
- KURASZKIEWICZ W., KOWALEWICZ H., 1959–1981, *Wielkopolskie rotacje sądowe XIV–XV wieku, t. I–V*, Poznań.
- KUŹMICKI M., 2013, *Współistnienie języków w rotach przysięg sądowych*, „Slavia Occidentalis” 70/1, s. 75–85.
- KUŹMICKI M., 2022, *Studia nad filologicznymi i historycznymi edycjami średniowiecznych rot przysięg sądowych. W stronę interdyscyplinarnych wydań otwartych*, „Biblioteczka Poznańskich Studiów Polonistycznych Serii Językoznawczej”, nr 61, Poznań.
- LINDERTÓWNA B., 1957, *Końcówka gen.-dat.-loc. sg -e i -ej w odmianie zaimkowo-przymiotnikowej rodzaju żeńskiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2, s. 139–182.
- MYCAWKA M., 2012, *Język polski XIV wieku. Wybrane zagadnienia*, Kraków.
- NIEMINEN E., 1929–1930, *Beiträge zur historischen Dialektologie der polnischen Sprache*, „Lud Słowiański” I, s. A256–A296.
- PRZĘCZEK-KISIELAK S., 2011, *Właściwości fonetyczne małopolskich rot sądowych*, Kraków.
- PRZĘCZEK-KISIELAK S., 2015, *Nazwy miejscowe w najstarszych małopolskich rotach przysięg sądowych*, „Kwartalnik Językoznawczy” nr 3–4 (23–24), s. 48–80.
- PRZĘCZEK-KISIELAK S., CZEKAŃSKA K., GAŁKOWSKA M., KARPETA P., MILANIAK M., ORACZ K., PTAK K., SARNOWSKA-FRANK A., STRÓŻYK M., 2018, *Nazwy miejscowe w małopolskich rotach przysięg sądowych z lat 1399–1418*, „Conversatoria Linguistica” XII, s. 196–226.

- ROSPOND S., 1957, *Dawność mazurzenia w świetle grafiki staropolskiej*, Wrocław.
- SKULINA T., 1964, *Rozwój grup spółgłosek zwarto-szczelinowych w języku polskim*, Poznań.
- SŁOBODA A., 2002, *Szyk określeń (kwantyfikatorów) ilościowych w staropolskiej grupie imiennej (na przykładzie poznańskich rot sądowych)*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 1, s. 355–364.
- STĘPLEWSKI A., 2002, *Poprawki w wielkopolskich rotach sądowych*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 1, s. 365–375.
- STĘPLEWSKI A., 2013, *Pismo i pisarze w średniowiecznej Polsce. Grafia wielkopolskich rot sądowych*, Poznań.
- TRAWIŃSKA M., 2005, *Fonetyka wielkopolskich rot sądowych*, Warszawa.
- TRAWIŃSKA M., 2014, *Rękopis najstarszej poznańskiej księgi ziemskiej (1386–1400). Wokół analizy filologicznej*, Warszawa – Poznań.
- WANICOWA Z., TWARDZIK W., 2003, *Kto kogo zwał i ilu ich było przy uczynionym gwałcie, czyli jak należy czytać jedną rotę kaliską, a jak jej czytać nie należy*, „Polonica” 22–23, s. 409–418.

Inflection of Nouns in the Lesser Poland Judicial Oaths: Lesser Poland Middle Rota – Masculine and Neuter Declensions Abstract

The author of the article reviews the declensional forms of nouns found in the oldest Middle Polish judicial oaths according to Leski's declension system. Within each declension, subtypes were distinguished by gender, taking into account the division into hard- and soft-stem nouns. This review was limited to common nouns, excluding anthroponyms and toponyms due to the volume constraints of this study. For the same reasons, masculine and neuter declension nouns were analyzed, first presenting material suitable for each case and number, then subjecting it to formal and statistical analysis. The conducted research allowed us to conclude that, in this fragment of the inflectional system, the persistence of its fundamentals is still quite evident. The most innovative forms, however, are as follows:

- acc. sg. declension *-o-//jo-* (appearance of genitive forms in the accusative function in almost all animate nouns),
- instr. sg. declension *-o-//jo-* (new ending *-em< *-ьтъ* from the *-ŭ-* declension and *-em< *-ьтъ* from the *-i-* and *-en-* declensions),
- loc. sg. for soft-stem nouns with almost exclusive ending *-u* transferred from the *-ŭ-* declension.

In other represented forms of inflected nouns of masculine and neuter declensions in the rotes, newer forms from the clearly expansive *-ŭ-* declension appeared. Variations in the distribution of endings or the process of newer and older forms rubbing against each other are illustrated by examples of parallel facultative endings, such as *lista//lystu* or *vszitka//vszitku* in gen. sg., *kmeczvi//kmeczovi* in dat. sg., *penandzil/penandzy*, *grossij/groszy/grossz/grossow* in gen. pl., or *stawech/stawach* in loc. pl.